

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**XRONİKİ PSİXİ XƏSTƏLƏRDƏ STOMATOLOJİ
STATUSUN KORREKSİYASI**

İxtisas: 3226.01 - Stomatologiya

Elm sahəsi: Tibb

İddiaçı: **Mərcanə Ağahəsən qızı Rəsulova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Tibb Universitetinin Ortopedik stomatologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: tıbb elmləri doktoru, professor
Rizvan Möhsüm oğlu Məmmədov

Rəsmi opponətlər: tıbb elmləri doktoru, professor
Tamara Hacıbaba qızı Hüseynova

tıbb elmləri doktoru, professor
Afət Rəşid qızı Ağazadə

tıbb üzrə fəlsəfə doktoru
Tahir Rauf oğlu Vəzirov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Tibb Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.05 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:

tıbb elmləri doktoru, professor
Gəray Çingiz oğlu Gəraybəyli

Dissertasiya şurasının elmi katibi:

tıbb elmləri doktoru, professor
Ağa Çingiz oğlu Paşayev

Elmi seminarın sədri:

tıbb elmləri doktoru, professor
Rəna Qurban qızı Əliyeva

NƏZİMƏNİ TƏSDİQ EDİRƏM
Azərbaycan Tibb Universitetinin
ELMI KATIBI
Tıbb elmləri doktoru, professor
Nazim Adil oğlu Pənahov
N. Adilov „06.“ 05 2022 il

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Ağız boşluğu orqan və toxumalarının iltihabi xəstəlikləri çox vaxt patologiyanın ilk klinik əlaməti olur (neyroendokrin, qanyaranma, həzm, ürək-damar sistemləri və s.). Dış xəstəliklərinin diaqnostikasında və müalicəsində müasir metodlarının təhqiqatı nəticəsində əldə edilən yeni nailiyyətlərə baxmayaraq, psixi pozuntular olan xəstələrə, bu xəstələr üçün nəzərdə tutulmuş müəyyən standart və spesifik stomatoloji yardımın olmaması ilə bağlı, ambulator və stasionar şəraitdə göstərilən yardımın keyfiyyət səhiyyəsi aşağı olaraq qalır ^{1,2,3}.

Bu kontingent xəstələrdə bəzi səbəb amilləri (ağız boşluğuna qulluq edilməməsi, xüsusən də ruhi xəstəliyin gedişi kəskinləşdikdə, tüpürçəyin tərkibində və onun turşuluğunda mənfi dəyişikliklər) xüsusilə, psixi xəstəliklərin kəskinləşməsi və psixotrop preparatların uzunmüddətli istifadəsi fonunda ağız boşluğunun müxtəlif orqan və toxumalarında patoloji prosesin yayılması və ağırlaşması, odontogen infeksiya ocaqlarının kəskinləşməsi riskini əhəmiyyətli dərəcədə artırır ^{4,5}.

-
1. Kumar, P.S. From focal sepsis to periodontal medicine: A century of exploring the role of the oral microbiome in systemic disease. *J. Physiol.* -2017. – 595. - p.465–476
 2. Spector A, Postolache T T, Akram F, Scott A J, Wadhawan A, Reynolds MA. Physiological stress: A predisposing and exacerbating factor in periodontitis. *Curr Oral Health Rep* , - 2020. – 7. – p.208-215
 3. Warren, K.R. et al. Role of chronic stress and depression in periodontal diseases. *Periodontol.* – 2014. - 2000(64). – p.127-138
 4. Cademartori, M. G., Gastal, M. T., Nascimento, G. G., Demarco, F. F. & Corrêa, M. B. Is depression associated with oral health outcomes in adults and elders? A systematic review and meta-analysis. *Clin. Oral Invest.*- 2018. -2685–2702. – p.22
 5. Kohn, J. N. et al. Differing salivary microbiome diversity, community and diurnal rhythmicity in association with affective state and peripheral inflammation in adults. *Brain Behav. Immun.* – 2020.–87. – p.591–602

Belə ki, trankvilizatorların, antidepressantların və qıcolma əleyhinə preparatların uzunmüddətli qəbulu xəstələrə endokrin, vegetativ-damar sistemlərinin, mübadilə proseslərinin, tüpürcək ifrazatının və s. pozulmasına səbəb olur. Beləliklə, müasir elmin diqqətini cəlb edir.

Xəstələrin tədqiq olunan kontingentində ağız boşluğunun orqan və toxumalarının bir çox asılı xəstəliklərinin genezis mahiyyətinin öyrənilməsi və bu fonda kompleks və effektiv müalicəvi və profilaktik tədbirlərin işlənib hazırlanması, praktik stomatologiyada mühüm yer tutmağa davam edir.

Tədqiqat obyektı: Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Psixiatriya Xəstəxanasında stasionar müalicə alan psixi pozuntusu olan xəstələr (şizofreniya və digər psixi patologiyalar).

Tədqiqatın məqsədi: xroniki psixi patologiyası olan xəstələrdə diaqnostikanın effektivliyinin, profilaktikasının və əsas stomatoloji xəstəliklərin müalicə səviyyəsinin artırılması olmuşdur.

Tədqiqatın vəzifələri:

1. Stasionar müalicə alan psixi pozuntulardan əziyyət çəkən xəstələrdə kariyəyə rastgəlinmə hallarının təyin etmək.
2. Psixi pozuntusu olan xəstələrin, əsas xəstəliyin davam etmə müddətindən asılı olaraq parodont toxumalarında gedən patoloji proseslərin ağırlıq dərəcəsinin müqayisə analizini təyin etmək.
3. Fəon psixi patologiyasının ağırlıq dərəcəsinin müəyyən edilməsi, o cümlədən, müalicədə istifadə olunan güclütəsiredici dərman preparatlarının kariyəsin yayılma sürətinin intensivliyinə və parodont toxumalarında olan iltihab xəstəliklərinə təsir etməsi.
4. Xroniki psixi pozuntusu olan xəstələrə parodontoloji yardım növünün və həcmnin zərurət dərəcəsinin təyin edilməsi əsasında onların stomatoloji reabilitasiyası üzrə təbirlərinin tətbiq edilməsi.

Tədqiqat metodları:

- Tüpürcək ifrazatın sürətinin dəyişilməsi.
- Tüpürcək ifrazatının pH səviyyəsinin dəyişilməsi
- Tüpürcək ifrazatının mikrobioloji və biokimyəvi tədqiqatı
- OHIP-14 sorğusu ilə xəstələrin kliniki müayinəsi
- Alınan məlumatlarının statistik tədqiqatı

Dissertasiyanın müdafiə olunan əsas müddələri:

- Psixi xəstəliyin davam etmə müddəti və ağırlıq dərəcəsi kariyesin yayılma dərəcəsinin intensivliyinə və əsas stomatoloji xəstəliklər olan dişlərin kariyesi və parodont xəstəliklərinə səbəb olur.
- Şizofreniya xəstələrinin stomatoloji vəziyyəti diş kariyesinin yüksək yayılması və intensivliyi indeksi və çoxlu sayda çürük və çəkilməmiş dişlərin olması ilə xarakterizə olunur.
- Şizofreniya xəstəliyindən əziyyət çəkən xəstələrdə ağız boşluğunun gigiyenası qeyri-qənaətbəxş kimi qiymətləndirilmişdir.
- Tüpürcək ifrazatın sürətinin azalması, tüpürcək ifrazatının pH səviyyəsinin düşməsinin dəyişilməsi və ağız boşluğunun özlülüyünün artması, psixi xəstələrdə diş kariyesinin və parodontun iltihab xəstəliklərinin yüksək intensivlik səviyyəsinə səbəb olur.
- Tüpürcək ifrazatının sürətinin azalması, tüpürcəyin pH-nin düşməsinə keçməsi və ağız mayesinin özlülüyünün artması psixi xəstələrdə diş kariyesinin və iltihablı periodontal xəstəliklərin yüksək intensivliyinin inkişafına kömək edir.
- Güclü təsiredici müalicə preparatların sutkalıq dozası yüksəkdirsə, ağız boşluğunun özlülüyü də yüksəkdir, tüpürcəyin ifrazatın sürətinin isə aşağı olması qeyd edilir.

Elmi işin yeniliyi.

- Kliniki-epidemioloji vəziyyət qiymətləndirilib, psixiatrik stasionarlarda müalicədə olan, xroniki psixi xəstəlikdən əziyyət

çəkən şəxslərdə əsas stomatoloji xəstəklərin yayılması araşdırılıb və qiymətləndirilib.

- Diş patologiyalarının strukturunun (parodont toxumlarının və ağız boşluğunun selikli qişasının vəziyyəti, kariyesin mövcud olub-olmaması, zədəli dişlərin), o cümlədən, diş sırasının defektləri və diş-çənə sisteminin deformasiyası, sınanan psixi xəstələrin müxtəlif növ stomatoloji yardıma ehtiyacı zəruriliynə qiymət verilib.
- Uzun müddət psixotrop dərman qəbul edən xroniki psixi pozğunluğu olan xəstələrin stomatoloji reabilitasiya səviyyəsini yüksətmək üçün tədbirlər hazırlanmışdır.

İşin praktiki əhəmiyyət.

1. Psixotrop dərmanların ağız boşluğunun orqan və toxumalarının vəziyyətinə təsirinin qiymətləndirilməsi xroniki psixi pozğunluğu olan xəstələrdə əsas diş xəstəliklərinin qarşısının alınmasına vaxtında düzəlişlər etməyə imkan verəcəkdir.
2. Xəstələrin psixoloji xüsusiyyətlərinin davam edən terapevtik və profilaktik tədbirlərə münasibətinə təsir dərəcəsinin müəyyən edilməsi xroniki psixi pozğunluğu olan xəstələrə ixtisaslaşdırılmış stomatoloji yardımın göstərilməsi zamanı konservativ terapiyanın müxtəlif üsul və vasitələrinin effektivliyini qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. uzun müddət psixotrop dərmanlar qəbul edən pozğunluqlar.
3. Ağız boşluğunun peşəkar gigiyenası, sanitar və effektiv iltihab əleyhinə gigiyena vasitələrinin birgə istifadəsi əsasında kompleks terapiyanın effektivliyinin artırılması stomatoloji vəziyyəti yaxşılaşdıracaq, həyat keyfiyyətini, xroniki psixi pozğunluğu olan xəstələrin reabilitasiya və sosial adaptasiya səviyyəsini artırmağa imkan verəcək.

İşin aprobasiyası. Dissertasiyaların əsas müddələri konfranslarda məruzə və müzakirə edilməlidir: «Azərbaycanda anatomiya məktəbinin banisi Əməkdar Elm Xadimi prof.Kamil Əbdül-Salam oğlu Balakışiyevin anadan olmasının 110 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans» 2016. «Всеукраїнськоінауково-практичної конференції молодих учених, «медична наука в практику охорони здоров'я» Полтава, 17 листопада року, 2017.«Евразийское Научное Объединение» Эффективные Исследования Современности XXXII Международная научная конференция, 2017.

Dissertasiya materiallar ortopedik stomatologiya kafedrasının geniş iclasında Azərbaycan Tibb Universitetinin digər ixtisaslaşdırılmış kafedraların əməkdaşların iştirakı ilə (27.01.2022, protokol №30), həmçinin ED 2.05 Dissertasiya şürasının nəzdində fəaliyyət göstərən elmi seminarda (18.03.2022, protokol № 14) müzakirə olunub.

Tədqiqat nəticələrinin tətbiqi. Hazırkı tədqiqatın nəticələri Azərbaycan Tibb Universitetinin Stomatoloji Klinikasının və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Psixiatriya Xəstəxanasının tədris praktikasına daxil edilmişdir.

Tədqiqatın aparıldığı yer. Tədqiqat işi Azərbaycan Tibb Universitetinin Stomatoloji Klinikasının, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Psixiatriya Xəstəxanasının və Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi Tədqiqat Mərkəzində icra olunub.

Çap edilmiş işlər. AAK-in tövsiyyə etdiyi nəşriyyatlarda dissertasiya işi mövzusunda 10 elmi iş dərc olunub, onlardan 7 məqalə və 3 tezis, o cümlədən 4 məqalə və 2 tezis xaricdə çap olunub.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya komputer mətnin (218155 işarə) 175 səhifədə təsvir edilmiş və giriş (9760 işarə), ədəbiyyat icmalından (40360 işarə), material və metodlardan (11632

işarə), şəxsi tədqiqat nəticələrinin və onları müzakirəsi fəsilələrindən, (117118 işarə), yekun, nəticə və praktiki tövsiyələrdən (39285 işarə), 192 həm yerli, həm də xarici müəllifdən ibarət elmi ədəbiyyatının siyahısından (22 səhifə), Dissertasiya 25 cədvəl, 23 qrafikdən ibarətdir.

MATERIAL VƏ METODLAR

Kompleks kliniki tədqiqatın yaranması məqsədi ilə (stomatoloji, somatik və psixoloji statusun qiymətləndirilməsi), terapiya üsulların optimallaşdırılması və psixi xəstəliyi olan xəstələrə göstərilən ixtisaslaşdırılmış stomatoloji yardımın əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məqsədilə:

Müayinə 2016-ci ildən 2018-ci illərdə Azərbaycan Tibb Universitetinin Stomatoloji Kliniki bazasında ümumi somatik patologiyası olmayan praktiki sağlam şəxslərdən ibarət nəzarət qrupu seçilmiş və Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Psixiatriya Xəstəxanasında, şizofreniya pozuntusundan əziyyət çəkən xəstələr və digər psixi pozuntular olan pasiyentlər müayinə olunmuşdur.

Birinci mərhələdə yuxarıda geyd edilən xəstəxananın şöbələrində davamlı qeyri-selektiv üsulla 72 yetkin xəstədən ibarət 3 qrup seçildi (20-45 yaş). Pasiyentlərə ixtisaslaşdırılmış stomatoloji yardım göstərilmişdir.

Tədqiqat metodları: pasiyentlərin bilik səviyyəsini və ağız boşluğu gigiyenasının vərdişlərini artırmaq məqsədi ilə söhbət və stomatoloji diaqnostika keçirilmiş, ağız boşluğunun və paradont toxumaların gigiyenik vəziyyətini, xəstəliklərin beynəlxalq təsnifatı üzrə XBT-10, qiymətləndirmək üçün gigiyenik və parodontal indekslərdən istifadə edilib. Bunlara əsasən xəstələrə “şizofreniya, şizotipik və sayılqma pozuntuları” və müxtəlif növ sərhədi psixiatrik

pozuntular, o cümlədən epilepsiya, anadangəlmə kəməğilliq diaqnozları təyin edilmişdir.

Kliniki-psixoloji metodların istifadəsi ilə psixi statusun öyrənilməsi (Spilberger-Hanin 1970) şkalası üzrə reaktiv və şəxsi narahatlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, paradontun iltihab-destruktiv xəstəliklərin, kariyesin (indeks KPU) yayılması və intensivliyi. Paradont toxumaları Silnessa-Loe gigiyenik indeksi ilə diş əti ətrafında diş çöküntüsünü miqdarını müəyyən etmək və Rassel (PI) ilə periodontal toxumaların vəziyyəti qiymətləndirilib. İltihabi proseslərlə periodontal toxumaların zədələnməsinin yayılma səviyyəsini və intensivliyini müəyyən etmək üçün CPITN indeksindən istifadə olunub. Tədqiqatın nəticələri variasiya statistikasını üsulu ilə işlənmişdir. Eyni vahidlər qrupunu xarakterizə etmək üçün onların arifmetik orta dəyərləri (M), onun standart xətası (m) və dəyişmə diapazonu (min-max) müəyyən edilmişdir.

Məlumatın statistik təhlili üçün göstəricilərdəki fərqlərin qiymətləndirilməsi metodu kimi qeyri-parametrik U testi (Uilkokson-Manna -Uitni) və parametrik Student t testindən istifadə edilmişdir. Qruplar arasında statistik fərq $p < 0.05$ -də əhəmiyyətli hesab edildi. Əldə edilmiş məlumatların statistik təhlili fərdi kompüterdə müasir proqram təminatından - Microsoft Excel 2007 elektron cədvəl redaktorundan və Statistica 7.0 proqram paketindən istifadə etməklə həyata keçirilmişdir.

TƏDQIQAT NƏTİCƏLƏRİ VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Ağız boşluğunda əlverişli şərait olduqda, tez-tez xroniki infeksiyanın odontogen ocaqlarının formalaşması və bədənin immunoloji reaktivliyinin azalması səbəbindən baş verən ciddi pozğunluqlar ümumi orqanizm patologiyasının gedişatına mənfi təsir

göstərir. Müasir tibbin bu elmi və praktiki sahəsində müxtəlif profilli mütəxəssislər ağız boşluğunun iltihabi xəstəliklərinin, xüsusən də müxtəlif psixi pozğunluqları olan xəstələrdə periodontal xəstəliklərin və kariyəslərin müxtəlif formalarının inkişaf mexanizmlərinin və gedişatının tədqiqinə xüsusi maraq göstərilir. Tədqiqat qrupunda psixotrop dərmanların (trankvilizatorlar, neyroleptiklər, antidepressantlar) uzun müddətli istifadəsi bəzi həyati orqanların və bədən sistemlərinin funksional vəziyyətinə mənfi təsir göstərir, vegetativ sinir sistemində, mübadilə proseslərində, endokrin proseslərində destruktiv dəyişikliklərin yaranmasına səbəb olur, eyni zamanda xəstənin immunoji statusunda və ağız boşluğunda dərin patoloji dəyişikliklər qeyd olunur. Psixi xəstələrin ağız boşluğunda yaranmış patoloji dəyişikliklər onların ağız boşluğuna kifayət qədər qulluq etməməsi və ixtisaslaşdırılmış tibb müəssisələrində, yəni psixiatrik xəstəxanalarda uzun müddət müalicə alması ilə əlaqədar olması qeyd olunur.

Bununla belə, stomatoloji xəstəliklərin ağırlıq dərəcəsinə təsir edən ümumisomatik patologiyasının ağır gedişatı, ifadə olunmuş kliniki təzahürlər və mənfi simptomatika, yəni, immunoloji reaksiyaların zəifləməsi fonunda stomatoloji patologiyaları daha yüksək dərəcədə büruzə verir.

Belə xəstələrin stomatoloq tərəfindən müayinəsi, diaqnostikası və müalicəsi.

Belə xəstələrin diş həkiminə baş çəkməsi, terapevtik və profilaktik tədbirlərin və müxtəlif tibbi manipulyasiyaların həyata keçirilməsini çətinləşdirən, artan narahatlıqla müşayiət olunan psixi-əsəb pozğunluqları gücləndirən və kəskinləşdirən emosional stressin ən parlaq nümunələrindən biridir.

Parodontal toxumaların iltihabi-destruktiv xəstəliklərinin müxtəlif formalarının yayılması və intensivliyi ilə bağlı statistik

məlumatlarının statistik müqayisəsində müəyyən edilmişdir ki, orta dərəcəli xroniki generalizə olunmuş paradontitən əziyyət çəkən xroniki psixi xəstələrə daha tez-tez rast gəlinmişdir (($p < 0,001$) (cədvəl.1).

Cədvəl 1.

Müxtəlif dərəcəli parodontit

Göstəricilər	Qrupda rast gəlinməsi (n=220)	
	Abs.	%
Ağır dərəcə	30	13,6±2,31 ($p < 0,001$)
Orta dərəcə	42	19,1±2,65 ($p < 0,001$)
Yüngül dərəcə	4	1,8±0,90

Qeyd: p – Yüngül dərəcəyə nisbətən fərqi əhəmiyyət səviyyəsi

Demək olar ki, oxşar mənzərə dərin patoloji periodontal ciblərin olması ilə xarakterizə olunan ən ağır dərəcəli periodontopatiyaların aşkarlanması tezliyində müşahidə edilmişdir.

Xroniki psixi xəstələrdə nəzarət qrupu ilə müqayisədə parodontitin ağır formasına daha tez-tez rast gəlinir. Tədqiq olunan psixi pozğunluqları olan xəstələr qrupunda parodontitin yumşaq və sərt periodontal toxumalarında patoloji dəyişikliklərin yüngül formasının çox az tezliyi (müvafiq olaraq 1,8±0,90%) aşkar edilmişdir.

Əldə edilmiş statistik məlumatlar, əsas mualicələrində, terapevtik stomatoloji qulluqda güclü kimyəvi maddələrdən istifadə edən müayinədən keçmiş somatik xəstələrin yüksək tələbat səviyyəsini göstərdi və bu tədqiqatlar zamanı onun təmin edilməsində ciddi çatışmazlıqlar və səhvlər aşkar etdi.

Əsas qrupda aparılan klinik müşahidələr zamanı ortopedik müalicəyə, yəni müxtəlif növ protezlərə də kifayət qədər yüksək ehtiyac əsas qrupda qeydə alınıb, çünki çıxarılan dişlərin sayını səciyyələndirən edən elementlərin cəmi orta hesabla hamı üçün çox yüksək rəqəm araşdırıldı. Ümumiyyətlə, əldə edilən göstəricilər yaş aspektinə görə kifayət qədər fərqlənir.

İltihabi-destruktiv periodontal xəstəliklərin yayılması və intensivliyi, şizofreniya xəstələrində, sərhədi psixi pozğunluqları olan və sağlam şəxslərdə KPU indeksinin rəqəmsal dəyərləri və onun müxtəlif komponentləri haqqında məlumatlar verilmişdir (qrafik 1). Ağız boşluğunun instrumental müayinəsi psixi xəstələrin dişlərinin bol yumşaq və sərt lövhə ilə örtüldüyü ilk iki qrupda diş lövhəsinin intensiv çökməsinin olduğunu göstərdi.

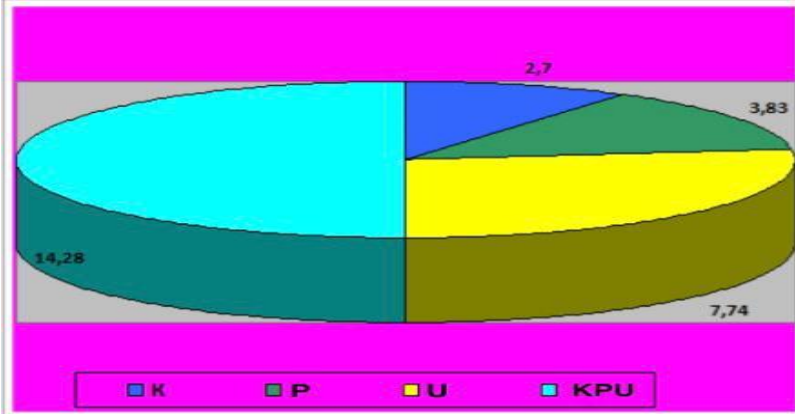
Əsas qrup və müqayisə qrupundakı xəstələrdə gigiyenik vəziyyətin və indekslərin qiymətləndirilməsinin təhlili zamanı fizioloji stressin davamlı təzahürlərinin vəziyyətini və ağız boşluğunun homeostazında ciddi pozğunluqları təsdiqləyən "qeyri-qənaətbəxş" gigiyenik vəziyyət qeyd edildi.

Yuxarıda göstərilənlərin hamısının əsas səbəbləri, fikrimizcə, belə ağır orqanizm patologiyası ilə yüklənmiş bu kontingenti əhali arasında olan davamlı siqaret çəkənlərin tütündən tez-tez istifadə etməsi, pis gigiyenik qayğı səbəbindən, ağız boşluğunda ümumi "ekoloji vəziyyət" daha da kəskinləşdirən səbəblərdir.

Tədqiq olunan psixi pozğunluğu olan xəstələrdə və nəzarət qrupunda sağlam şəxslərdə kariyes xəstəliyinin yayılması baxımından KPU indeksinin orta dəyəri bir-birindən bir qədər fərqlənirdi. Beləliklə, əsas qrupda və müqayisə qrupunda diş kariyeslərinin tezliyi nəzarət qrupunun məlumatları ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə yüksək olmuşdur. Şizofreniya ilə, dişlərin sərt toxumalarının zədəsi diaqnozu qoyulmuş xəstələrin, eləcə də müqayisə qrupunda onların

rəqiblərinin sayı 100% olduğu halda, üçüncü qrupda belə xəstələrin sayı $91,8 \pm 1,90$ daxilində müəyyən edilmişdir.

Kariyes xəstəliyinin intensivliyi və tədqiqatı aparılan KPU indeksinin komponentlərinə gəldikdə, şizofreniya xəstələri qrupunda çəkilmiş dişlərin sayına görə göstəricilər maksimum dərəcəyə çatdı.

Qrafik 1. Şizoreniyadan əziyyət çəkən xəstələrdə və nəzarət qrupunda KPU indteksin müqayisəli göstəriciləri

Beləliklə, bütün vacib komponentlər üzrə KPU indeksinin strukturunun qiymətləndirilməsi bütün yaş və cins qrupları xəstələrdə, xəstələrin stomatoloji yardıma ehtiyacı dərəcəsinin nisbətən yüksək olduğunu göstərmiş, onun təşkili və həyata keçirilməsində müəyyən cari çatışmazlıqları aşkar etmişdir. Klinik tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmiş nəticələrin təhlili zamanı xroniki psixi pozğunluğu olan xəstələrdə ağız boşluğunun gigiyenasının çox aşağı səviyyədə olduğu aşkar edilmişdir ki, bu da öz növbəsində diş sisteminin sərt və yumşaq toxumalarında tez-tez patoloji dəyişikliklərin diaqnozuna səbəb olmuşdur.

Bu xəstələr kontingentində diş kariyesinin yayılması və intensivliyi ilə qeyri-qənaətbəxş kimi xarakterizə edilə bilər ki, bu da

praktiki olaraq sağlam şəxslərdən ibarət olan nəzarət qrupuna nisbətən təxminən 1,5 dəfə yüksəkdir.

Əldə edilmiş nəticələr əsasında şizofreniya xəstələri arasında əsas diş xəstəliklərinin yayılması müəyyən edilmiş və bunun əsasında bütün yaş və cins qruplarında onlar üçün effektiv müalicə-profilaktika tədbirlərinin təşkili və həyata keçirilməsi alqoritmini hazırlamaq mümkün olmuşdur.

Klinik tədqiqatların bütün rəqəmsal göstəricilərini və sorğunun nəticələrini ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, kariyes xəstəliyinin yayılma və intensivlik səviyyəsi, paz formalı qüsurlar şəklində sərt diş toxumalarının qeyri-karioz zədəsi, patoloji aşınma və bu patoloji dəyişikliklərin dərəcəsi şizofreniya xəstələrinin əsas qrupunda və daha sonra digər psixi pozğunluqları olan insanlar arasında üstünlük təşkil edir.

Əsas qrupda və digər sərhəd psixi pozğunluqları olan xəstələrin olduğu müqayisə qrupunda orta və ağır dərəcəli periodontal xəstəliklərin inkişaf əlamətləri ilə yuxarı və aşağı çənələrdə çoxlu sayda sekstantların olması faktı araşdırıldı. Psixi pozğunluğu olan insanların hər iki qrupu üçün sağlam sekstantların sayına dair məlumatların müqayisəli qiymətləndirilməsində aydın fərqləndirici xüsusiyyətlər qeyd edildi. Şizofreniya xəstələrinin əsas qrupunda kariyes xəstəliyinin yayılma səviyyəsi və intensivliyi, sərt diş toxumalarının paz formalı qüsurlar şəklində qeyri-karioz zədələnməsi, patoloji aşınma və bu patoloji dəyişikliklərin digər psixi pozğunluqları olan insanlar arasında üstünlük təşkil etdiyi qənaətinə gəlinir.

Əsas qrupda və digər sərhəd psixi pozğunluqları olan xəstələrin olduğu müqayisə qrupunda orta və ağır dərəcəli periodontal xəstəliklərin inkişaf əlamətləri ilə yuxarı və aşağı çənələrdə çoxlu sayda sekstantların olması faktı araşdırıldı. Psixi pozğunluğu olan insanların hər iki qrupu üçün sağlam sekstantların sayına dair

məlumatların müqayisəli qiymətləndirilməsində aydın fərqləndirici xüsusiyyətlər qeyd edildi.

Müqayisə qrupunda, yəni əldə edilən məlumatların orta hesabla $0,87 \pm 0,06$ sekstant olduğu digər psixi pozğunluqları olan şəxslərdə, heç bir patoloji dəyişikliyin aşkar edilmədiyi sekstantlar daha çox aşkar edilmişdir. Şizofreniya xəstələrinin əsas qrupunda bu göstərici daha aşağı oldu və $0,37 \pm 0,04$ sekstanta bərabər bir dəyərdə müəyyən edildi, yəni demək olar ki, 2,5 dəfə azaldı.

Psixi pozğunluğu olan xəstələrdə diş əti qanaması olan və sağlam sekstantların sayı nəzarət qrupuna nisbətən xeyli azdır, diş daşı və digər etiopatogenetik amillərlə şərtlənən, diş çöklüntülərinin əmələ gəlməsinə səbəb olan, onları intensivliyinin artmasına səbəb olan və dişlərin səthində və marginal diş ətinin nahiyəsində saxlayan sekstantların sayı isə əksinə, şizofreniya xəstələrində nəzarət qrupu ilə müqayisədə daha yüksək olduğu ortaya çıxdı; İltihabi periodontal xəstəliklərin daha ağır formalarının klinik təzahürlərinin baş vermə tezliyində, yəni dərinliyi 4-5 mm və 6 mm və ya daha çox olan patoloji periodontal ciblərin diaqnozu qoyulduğu sekstantların sayında əhəmiyyətli fərqlər aşkar edilmişdir (cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Şizofreniya xəstələrinin müxtəlif yaş qruplarında paradont xəstəliyinin intensivliyi (indeks CPITN)

Yaş qrupları	Müayinə olunanları n sayı	Sekstantların orta sayı				
		Sağlam parodont	Qanaxma	Diş daşı	Paradontal ciblər	
					4-5 mm	6 mm və <
20-25 yaş	65	$0,68 \pm 0,10$	$1,49 \pm 0,14$	$1,94 \pm 0,15$	$0,98 \pm 0,12$	$0,51 \pm 0,09$
26-34 yaş	80	$0,40 \pm 0,07$	$1,25 \pm 0,11$	$1,85 \pm 0,13$	$1,54 \pm 0,12$	$0,64 \pm 0,09$
35-45 yaş	75	$0,13 \pm 0,04$	$1,03 \pm 0,11$	$2,12 \pm 0,14$	$1,60 \pm 0,13$	$0,65 \pm 0,09$
Ümumi	220	$0,37 \pm 0,04$	$0,86 \pm 0,06$	$1,64 \pm 0,08$	$1,62 \pm 0,08$	$0,60 \pm 0,05$

Əsas qrup xəstələrdə periodontal toxumalarda dağıdıcı proseslər sağlam insanlarla müqayisədə cibli sekstantların daha tez-tez qeyd olunması ilə xarakterizə olunurdu - $1,62 \pm 0,08$ və $0,60 \pm 0,05$ periodontal cibləri 4-5 mm və cibləri 6 mm dərinlikdə və müvafiq olaraq daha çoxdur.

Ağız boşluğu xəstəliklərinin inkişafı və gedişinin ekspert analizi zamanı müəyyən edilmişdir ki, güclü təsiri edici kimyəvi preparatlarının qəbulu və lazımı gigiyenik qaydalarına riayət edilməməsi stomatoloji xəstəliklərin ağırlaşmasının əsas səbəblərindən biridir.

CPİTN ideksin qiymətləndirilməsi zamanı əsas qrup pasiyentlərin kompleks parantoloji müalicəyə ağız boşluğunun rasionel gigiyenası, damağaltı və damağüstü diş çöküntülərinin xaric olunması ilə ağız boşluğunun professional gigiyenası, qapalı və açıq kürretaj kimi təbirlərə ehtiyacları üzrə indeksli meyar aşkar edilmiş, bununla belə, bəzi hallarda kompleks müalicəsi loskut əməliyyatları və sonrakı ortopedik müalicə və protezləşdirmə ilə tamamlanmalıdır.

Əldə edilmiş statistik məlumatlar şizofreniya xəstəliyindən əziyyət çəkən müxtəlif yaş qrupu xəstələrində çəkmiş diş sayının kifayət qədər olduğunu və bu cür xəstələrdə ağız boşluğunun zəif gigiyenası və ixtisaslaşdırılmış stomatoloji yardım səviyyəsinin kifayət qədər olmamasını sübut edir.

Qeyd edilməlidir ki, psixi xəstəliklərlə ağırlaşmış şəxslərdən ibarət əsas qrupda bu göstəricilər sağlam intakt parodontlu sekstantların say göstəriciləri nəzarət qrupuna nisbətən daha aşağı olmuşdur. Birinci, ikinci və üçüncü yaş qruplarına aid məlumatlarına gəldikdə isə bu göstərici cavan şəxslərdə nisbətən xeyli yüksək olmuşdur, amma sağlam şəxslərlə müqayisədə daha aşağı göstəricilərlə müəyyən olunmuşdur.

Demək olar ki, tədqiq olunan fon ümumsomatik patologiyası olan bütün xəstələrdə $74,5 \pm 2,94\%$ hallarda qeydə alınan dişlərin patoloji aşınması ilə yanaşı, diş taclarının çatları— 100% müşahidə edilirdi.

Yuxarıda qeyd olunan əlamətlərdən və digər müəyyən patoloji dəyişikliklərlə yanaşı, diş ətinin tənəzzülü, üst və alt çənədə, yanaqlarda və dilin selikli qişasının daxili səthində ilə bağlanma xətti boyunca dişlərin səthində izləri və ortopedik konstruksiyalarının döğranmış və çatlamışdır. Müayinə olunan psixi xəstələrdə bir növ aşağı səviyyəli və ya ixtisaslaşdırılmış stomatoloji yardımın tam olmamasının bir növü hesab edilə bilər.

Psixi patologiya ilə ağırlaşmış xəstələrdə tədqiqatın ilkin mərhələsində reaktiv və şəxsi narahatlıq səviyyəsi Spielberger-Hanin şkalası üzrə ölçülmüşdür ki, bu da özünə qiymət diaqnostikasının bir usuldur və öz növbəsində hazırkı narahatlıq səviyyəsini müəyyən etmək üçün - reaktiv narahatlıq və xəstənin sabit xarakteristikasını müəyyən etməsi üçün ən etibarlı və məlumatlandırıcı bir usuldur.

Birinci əsas qrupda şizofreniya xəstələrində reaktiv narahatlığın göstəricisi $50,1 \pm 0,72\%$, praktiki olaraq sağlam şəxslərin ikinci nəzarət qrupunda olan rəqiblərinin məlumatları əhəmiyyətli dərəcədə aşağı idi və orta hesabla $31,6 \pm 0,57$ dəyərində müəyyən edilmişdir ($p < 0,001$). Qeyd edək ki, digər psixi pozğunluqları olan xəstələr qrupunda demək olar ki, oxşar göstəricilər qeydə alınıb və $5,02 \pm 0,038$ qiymətində müəyyən edilib.

Tədqiqatlarımızın statistik məlumatlarının təhlilinin nəticələrinə görə, şizofreniya xəstələrində kserostomiya və ya ağız quruluğu hissi yaranır və xəstələrin əsas terapiya və dərman qəbulu zamanı tüpürçək vəzilərinin vəziyyətinin daha da pisləşdiyini və azaldığını müəyyən etmək mümkün oldu. Yuxarıda göstərilən problemin, yəni ağız quruluğu ilə əlaqəli ağız boşluğunda narahatlığın

olması psixi pozğunluğu olan xəstələrin yarıdan çoxu tərəfindən qeyd edildi və tüpürcək ifrazının azalması şikayətlərinin olmaması yalnız çox az sayda bir xəstələrdə qeyd edildi.

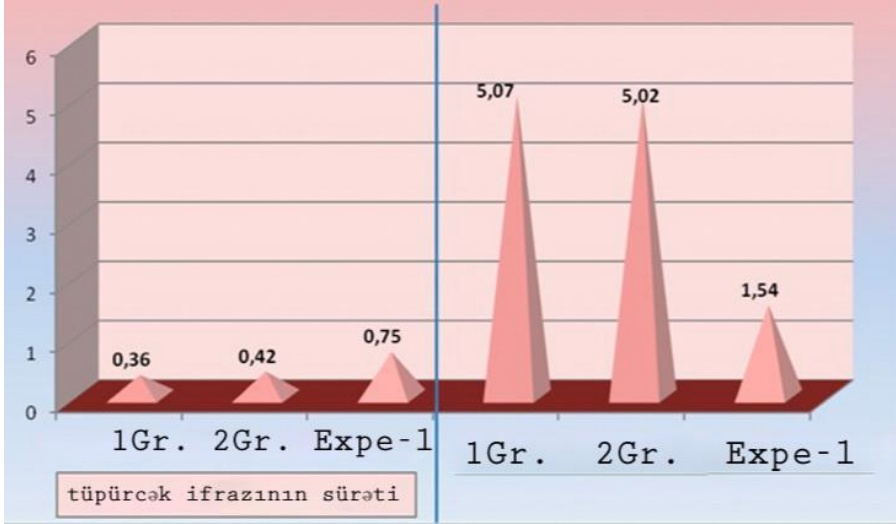
Lakin, tədqiqat zamanı biz onu da aşkar etdik ki, ağız boşluğunda nisbətən özlü və köpüklü tüpürcək ilə quruluq hissi vaxtaşırı və müəyyən bir müddət ərzində özünü göstərir, bu müddət ərzində psixi pozğunluğu olan xəstələrə fon patologiyasını müalicə etmək üçün güclü dərmanlar təyin olunur.

Acqarına yeməkdən 15 dəqiqə əvvəl xüsusi sınaq borusu toplanan əsas qrup xəstələrdə stimullaşdırılmamış ağız mayesinin miqdarı aşağıdakı orta dəyərlər daxilində $0,36 \pm 0,023$ arasında dəyişmişdir ki, bütün yoxlanılan qruplar arasında ən aşağıdır.

Digər psixi pozğunluğu olan xəstələrdən ibarət olan ikinci qrupda oxşar üsulla əldə edilən ifraz olunan tüpürcəyin miqdarı $0,42 \pm 0,029$ arasında dəyişib ki, bu da əvvəlki qrup şizofreniya xəstələrinə nisbətən xeyli yüksək olub. Ağız boşluğunun tüpürcək vəzilərinin funksional vəziyyətinin dəyişməsində ən əlverişli tendensiya heç bir ümumi somatik patologiyaya məruz qalmayan insanların müayinə olunduğu, yəni praktiki olaraq sağlam insanlar olduğu nəzarət qrupunda müşahidə edilmişdir.

Bu qrup sınıyan şəxslərdə tüpürcək ifrazının sürəti maksimum dəyərlərə çatmış və rəqəmsal dəyərlərdə qeyd edildi, orta hesabla $0,75 \pm 0,018$ təşkil etdi ki, bu da birinci qrupdan demək olar ki, iki dəfə və ikinci xəstələr qrupunda qeydə alınan məlumatlardan 1,5 dəfə çoxdur. Psixi patologiyası olmayan üçüncü qrup şəxslərdə təsdiqlənmiş rəqəmsal məlumatlara gəldikdə, bu şəxslərdə daha aşağı özlülükdə fərqlənən stimullaşdırılmamış və stimullaşdırılmış tüpürcək vəziyyətində çox əlverişli bir dinamika var idi, bu da öz növbəsində onun bufer tutumuna və qoruyucu xüsusiyyətlərinə müsbət təsir göstərir. Ağızda quruluq hissi olan şizofreniya xəstələrində tüpürcək

ifrazının sürətini qiymətləndirməkdə müəyyən çətinliklər müəyyən edilmişdir ki, bu da onun artan özlülüyü ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, bu qrupda yuxarıdakı amil üçün ən yüksək dəyərlər, ağız mayesinin özlülük dərəcəsi üçün qeydə alındı - $5,07 \pm 0,047$.

Qrafik 2. Şizofreniya xəstələrində tüpürcək ifrazının sürəti

Qeyd etmək vacibdir ki, digər psixi pozğunluqları olan xəstələr qrupunda, demək olar ki, oxşar göstəricilər qeydə alınmış və $5,02 \pm 0,038$ dəyərində müəyyən edilmişdir. Psixi patologiyası olmayan üçüncü qrup insanlarda təsdiqlənmiş rəqəmsal məlumatlara gəldikdə, bu insanlarda daha aşağı özlülükdə fərqlənən stimullaşdırılmamış və stimullaşdırılmış tüpürcək vəziyyətində çox əlverişli bir dinamika var idi, bu da öz növbəsində onun bufer tutumuna və qoruyucu xüsusiyyətlərinə müsbət təsir göstərir.

Nəzarət qrupu üzrə statistik məlumatlar bu qrupda tədqiq etdiyimiz, heç bir patologiyadan əziyyət çəkməyən praktiki olaraq sağlam şəxslərdə tüpürcək özlülüyünün dərəcəsinə orta hesabla $1,54 \pm 0,020$ müəyyən etdi ki, bu da digər iki qrupdan demək olar ki, 3,5 dəfə

aşağıdır (cədvəl 3). Klinik sınaqların müxtəlif mərhələlərində, o cümlədən xəstəxanaya yerləşdirmə və əsas ümumi terapiya mərhələlərində əsas qrupda və müqayisə qrupunda müəyyən edilmiş pH dəyəri turşu-qələvi balansında, bufer sistemlərinin funksional vəziyyətində, orqanlar və ağız toxumaları metabolik proseslərdə bəzi pozğunluqları göstərir.

Cədvəl 3.

Ağız mayesinin özlülüyünün və tüpürcək sürətinin göstəricilərinin neyroleptiklərin gündəlik dozasından asılılığı.

Qruplar	Neyroleptikin minimal sutkalıq dozası		Neyroleptikin orta sutkalıq dozası		Neyroleptikin maksimal sutkalıq dozası	
	v,ml/dəq	örtülülük	v,ml/dəq	Örtülülük	v,ml/dəq	örtülülük
1-ci qrup	0,44± 0,011*	3,75± 0,057*	0,32± 0,005*	4,04± 0,049*	0,22± 0,006*	4,65± 0,038*
2 –ci qrup	0,48± 0,016*	3,28± 0,029*	0,37± 0,011*	3,98± 0,042*	0,24± 0,029*	5,40± 0,049*
Nəzarət	Tüpürcək ifrazatının surəti			Ağız mayesinin örtülülüğü		
	0,75 ± 0,018			1,54 ± 0,020		

Qeyd: * - nəzarət qrupuna nisbətən $p < 0,001$

Ən əlverişli statistik diapazonda müayinə olunan şəxslərin orqanizminin ümumi vəziyyətindən asılı olaraq formalaşmış nəzarət qrupunda olan insanların qarışıq tüpürcəklərində turşu-qələvi balansının dəyişmə dinamikası haqqında məlumatlar qeydə alınmışdır, yəni, onların hamısı praktiki olaraq sağlam olmalı və ümumi somatik xəstələnmə tarixçəsi olmamalıdır.

Məhz bu qrupda pH dəyərləri normal diapazonda qeydə alınmış, yəni əsasən bütöv göstəricilər aşkar edilib. Klinik,

instrumental və laboratoriya tədqiqatlarının yekun statistik məlumatlarına görə, şizofreniya xəstələrinin birinci əsas qrupunun xəstələrində ağız mayesinin turşuluğuna müqayisə qrupunda olduğu kimi, minimum mənfi dəyərlərə çatırdı. Bu da fon patologiyasının ağız boşluğunun orqan və toxumalarının qoruyucu sistemlərinin funksional vəziyyətinə çox açıq bir əks (yan) təsir edirdi.

Əvvəllər diaqnoz qoyulmuş psixi pozğunluqları olan xəstələrin hər iki qrupunda ağız mayesinin pH dəyəri demək olar ki, eyni idi və praktiki olaraq sağlam şəxslərin nəzarət qrupuna nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə ($p < 0,001$) aşağı idi.

Beləliklə, araşdırmaya görə, birinci və ikinci qrupda şizofreniya və digər psixi pozğunluqları olan xəstələr diş müalicəsi və profilaktik tədbirlərə başlamazdan əvvəl bütün mərhələlərdə tüpürcək pH-nin turşu tərəfə açıq şəkildə dəyişməsinə göstərdilər, göstəricilər - əsas qrupda və müqayisə qrupunda müvafiq olaraq $6,38 \pm 0,033$ və $6,11 \pm 0,030$.

Tədqiq olunan amil üçün minimum dəyərlər nəzarət qrupunda tüpürcək pH və birinci əsas qrupdakı rəqibləri ilə müqayisədə müayinə olunan psixi xəstələrin ikinci qrupunda qeyd edildi. Nəzarət qrupunda aşkar edilən $7,02 \pm 0,041$ göstəricisi sağlam şəxslərin ağız boşluğunda bir qədər qələvi reaksiyanın olduğunu göstərir (cədvəl 4).

Cədvəl 4

Müayinə olunan xəstələrdə tüpürcək turşuluğunun orta dəyərləri (pH)

Tüpürcək ifrazatının pH dəyəri		
Qr.-1	Qr.-2	Nəzarət
$6,38 \pm$	$6,11 \pm$	$7,02 \pm$
$0,033 *$	$0,030 *$	$0,041$

Qeyd : * - $p < 0,001$ nəzarət qrupuna nisbətən

Yəni, birinci, ikinci və üçüncü qrupların bütün müayinə qruplarında olan xəstələrdə tüpürcək pH dəyərləri statistik cəhətdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənmişdir ($p < 0,001$). Elmi-praktiki baxımdan tüpürcək vəzilərinin vəziyyətinin və tüpürcək ifrazının sürəti göstəricilərindəki dəyişikliklərin, ağız mayesinin özlülüyünün təyin olunmuş dərmanların, xüsusən də neyroleptiklərin gündəlik dozasından asılılığı məlum olmuşdur.

Beləliklə, bu qrup üzrə əldə edilən məlumatlarının statistik təhlilinin nəticələrinə görə, tüpürcək vəzilərin ağız mayesinin ifrazatının sürəti, eyni zamanda ağır ümumi somatik patologiyasının olmaması ilə bərabər çox yüksək idi və orta qiymətlə fərqlənirdi.

Qeyd etmək vacibdir ki, klinik və laboratoriya tədqiqatlarının bütün mərhələlərində bu dövrlərdə əldə edilən məlumatların qruplararası müqayisəli qiymətləndirilməsi zamanı fərqlər statistik cəhətdən əhəmiyyətli olmuşdur.

Müəyyən nəticələr göstərdi ki, dərmanların orta gündəlik dozasından istifadə etməklə intensiv müalicəvi və profilaktik tədbirlər başa çatdıqdan sonra tüpürcəyin özlülüyü əvvəlki tədqiqatların nəticələri ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır ki, bu da ağız mayesinin təmizləmə və bufer qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Davam edən terapevtik tədbirlər və ənənəvi terapiyada bir neyroleptik preparatının maksimum gündəlik dozasından istifadə etmək cəhdi və tüpürcəyi stimullaşdırmaq üçün istifadə olunan təsirli dərmanlar olmadıqda, tüpürcək vəzinin reaksiyasının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə qiymətləndirilmədi, ifraz olunan qarışıq tüpürcək fonun açıq şəkildə salivasiya və stimullaşdırılmış tüpürcək ilə xarakterizə olunurdu, bu da praktiki olaraq dəyişməyib və müşahidə müddəti ərzində çox aşağı səviyyədə qalıb.

Yuxarıda göstərilənlərin hamısı psixi patologiyanın mövcudluğunda tüpürcək vəzilərinin ifrazat funksiyasının açıq

pozulmalarını və inhibəsini, onun uzun müddət davam etməsi, ağırlıq dərəcəsinin artması, fon patologiyasının bədənə həddindən artıq yüklənməsi, ağız boşluğunun orqan və toxumalarının funksional pozğunluqları göstərir

Ruhi xəstəlikləri olan xəstələrin diş müalicəsini planlaşdırarkən tədqiqat zamanı aşkar edilmiş yerli və orqanizmin adaptiv-kompensator imkanlarının xüsusiyyətləri və səviyyəsi nəzərə alınmalıdır.

Şizofreniya xəstələrində onların nəzərəçarpacaq dərəcədə azalması nəzərə alınmaqla, ortopedik konstruksiyasının və materialın seçməndə əsas meyarlardan biri konstruksiyanın davamlılığı olmalıdır, bu fakt onların emosional vəziyyətinə, eləcə də iqtisadi əlçatanlığına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi növ protezlər, o cümlədən daha çox funksionallıq, möhkəmlik təmin edən, sıxaqlı protezlər və tökmə çıxarılmayan konstruksiyalar əqli qüsurlu xəstələrin bu protezlərə uyğunlaşmasının yüksək dərəcəsinə malikdir.

Psixi pozğunluğu olan şəxslərdə yuxarıda göstərilən konstruksiyaların istifadəsinin məqsədəuyğunluğu protezin tökmə metal çərçivəsinin yaxşı cilalanmış səthi ilə də izah olunur ki, bu da ağız boşluğunun patogen və fürsətçi mikroorqanizmlərinin yapışmasında müəyyən çətinliklər yaradır ki, bu da müayinə olunan xəstələr qrupunda ağız boşluğunun və protezlərin bədəninin protezlərə uyğunlaşma imkanları, düzgün fərdi ağız gigiyenasının həyata keçirilməsi və saxlanması üçün çox vacibdir.

Qeyd olunan metodikanın müsbət effekti nəzərəçarpan psixo-emosional pozğunluqlarların təzahür etdiyi təqdirdə, protezlərin uzun müddət istifadəsi ilə, diş həkiminə təkrar müraciətlərin sayının azalması ilə əlaqədardır.

Qeyd edək ki, orta hesabla müalicə qruplarında psixi pozğunluğu olan xəstələr seçilib, onlar da yüngül dərəcədə iltihabi prosesi diaqnozu qoyulub. Xroniki kataral gingivitin yüngül forması və yüngül dərəcəli periodontit əsasən cərrahi müalicə üsullarının istifadəsinə ehtiyac olmadıqda təqdim olunur (cədvəl 5).

Cədvəl 5.

Şizofreniya xəstələrində ağız boşluğu və dişətrafi toxumalarının gigiyenik vəziyyəti

	Qr. 1	Qr. 2	Nəzarət
İG (Green-Vermillion) əvvəl/sonra	2,21±0,054/ 0,52±0,024 *	1,23±0,057/ 0,64±0,032 *	1,02±0,027/ 0,40±0,022 *
PI (Russel) əvvəl/sonra	1,38±0,029/ 0,87±0,025 *	0,94±0,043/ 0,78±0,026 *	1,30±0,029/ 0,89±0,021 *

Bitki mənşəli dərman vasitəsi ilə durulamaların istifadəsinə başladıqdan sonra hər üç qrupda periodontal indeksin dəyərində müəyyən azalma tendensiyası da müəyyən edilir.

Optimal terapeutik və profilaktik vasitələrin tətbiqi mərhələləri ağız orqanlarının funksional ehtiyatının bir qədər artması və tədqiq olunan indeksin göstəricilərinin əhəmiyyətli dərəcədə azalması ilə xarakterizə olunur, məsələn, əsas müalicədən sonra baxım terapiyası başa çatdıqdan sonra qrup $0,87 \pm 0,025$ bal səviyyəsinə enmişdir, $1,38 \pm 0,029$ bal, başlanğıcdan əvvəlki indeks dəyərləri ($p < 0,01$).

Təklif olunan təbii dərmanların istifadəsindən sonra digər müşahidə qruplarında da periodontal indeksin rəqəmsal məlumatlarında dəyişikliklərin müsbət dinamikasında və ağız boşluğunun orqan və toxumalarının vəziyyətində yaxşılaşmada oxşar mənzərə müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda, istifadə olunan bütün vasitələrin ağız boşluğunun mikroflorasına təsiri haqqında məlumatlara əsaslanaraq istifadəsinə məhdudiyətlərin aydın şəkildə

göstərilədiyi antiseptik maddələrin təyin edilməsi məsələlərini öyrənmək çox vacibdir.

Bu, ağız boşluğunun gigiyenası və periodontal toxumaların baxımı və təkmilləşdirilməsi üçün müəyyən xəstələr qrupu üçün tövsiyələrin keyfiyyətini və optimal müalicə və profilaktik vasitələrin təyin edilməsinin etibarlılığını artıracaqdır.

Əsas və nəzarət qruplarından olan şəxslərdə ağız boşluğunun mikrobiosenozunun tədqiqi zamanı patogen və fürsətçi mikroorqanizmlərin bütün növləri üzrə ümumi göstərici müalicəyə başlamazdan əvvəl loqarifmik göstəricilərdə mikrob varlığına dair məlumatlardan xeyli yüksək olmuşdur.

Ağız boşluğunun mikrobiosenozu psixi pozğunluğu olan xəstələrin hər üç qrupunda əsas terapiya kursuna başlamazdan əvvəl və müxtəlif antiseptik maddələrin istifadəsinin effektivliyi və terapeutik təsirinin öyrənilməsindən əvvəl müəyyən qrupların nümayəndələrinin orada yaşayan mikroorqanizmlərin növlərin müxtəlifliyi ilə xarakterizə olunurdu.

Sınanan pıxı xəstələrin ağız boşluğunda mikrobların qram-müsbət kokkal formaları (*Streptococcus spp* cinsinin bakteriyaları) üstünlük təşkil edir. Bakteriyaların növ tərkibi *Streptococcus spp.* *Streptococcus* kimi nümayəndələr tərəfindən təmsil olunur. *mutans* və *Streptococcus. Sanguis* və *Streptococcus.salivarius*, dişlərin səthinə və diş ətinin selikli qişasının biotoplarına yüksək yapışma ilə xarakterizə olunur.

Mikrobiosenozun keyfiyyət tərkibinin tədqiqatına dair məlumatların statistik təhlili göstərdi ki, psixi xəstələrin ağız boşluğunda həm ənənəvi, həm də bioloji neytral preparatların istifadəsi ilə zəruri terapeutik tədbirlər həyata keçirildikdən sonra qram-müsbət kokkların sayının azalması, eyni zamanda qruplar üzrə müxtəlif dərəcədə çubuqşəkilli bakteriyalar (*Actinomyces*spp.,

Fusobacterium, Prevotella) və qram-mənfi kokklar hüceyrələrin aşılma tezliyinin azalması ilə qeyd edilmişdir

Əldə edilən məlumatların daha ətraflı təhlili aşkar etdi ki, ağız boşluğunun mikroflorasının keyfiyyət tərkibində ən çox nəzərə çarpan müsbət dəyişikliklər antiseptik maddələrin istifadəsindən sonra ilkin mərhələdə əsas qrupun respondentlərində müşahidə edilmişdir, harada ki, diş pastaları ilə xəstələrə bitki mənşəli dərman vasitəsi ilə suvarma təyin edilirdi.

Beləliklə, psixi pozğunluğu olan müayinə olunan sınıyan şəxslərin stomatoloji statusunun tədqiqatı xəstənin obyektiv müayinəsi zamanı ağız boşluğunun orqanlarının, onun yumşaq və sərt toxumalarının zədələnmə dərəcəsi, onların davranış xüsusiyyətləri, fon patologiyasının özünün təzahürləri, həmçinin xəstələr tərəfindən qəbul edilən onlara təyin edilmiş biokimyəvi aktiv dərmanların təsiri müəyyən edilir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ağız boşluğunda aparılan manipulyasiyaların təhlükəsizliyi üçün diş dərmanlarını seçərkən və təyin edərkən, bu dərmanların fon patologiyasının özünü müalicə etmək üçün təyin edilmiş psixotrop dərmanlarla farmakoloji qarşılıqlı təsirinə xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Psixiatriya praktikasında istifadə edilən güclü psixotrop dərmanlar praktiki stomatologiyada uzun müddət istifadə edilən ağrıkəsicilərin təsirinə gücləndirə bildiyindən və bunun fonunda qan təzyiqinin kəskin azalması, hemorragik sindrom və konvulsiv qıcolmaların, eyni zamanda, müəyyən farmakoloji vasitələrin toksik-allergik təsirlərinin artması mümkündür.

Kimyəvi aktiv dərman vasitələrinin qarşılıqlı təsirinə xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, psixi pozğunluğu olan xəstələrdə, fikrimizcə, bitki və ya heyvan mənşəli bioloji neytral dərmanlardan istifadə etmək olduqca məqsədəuyğundur, çünki patoloji prosesin gedişindən və əsas və baxım terapiyası üçün istifadə olunan üsullar,

psixi pozğunluqları və psixoloji problemləri olan xəstələr, demək olar ki, daim onlar üçün xüsusi olaraq hazırlanmış müalicə planını pozur, bu da effektiv və yüksək ixtisaslı stomatoloji yardımın təşkilində yaxşı nəticə əldə etməyə təsir göstərə bilməz.

NƏTİCƏLƏR

1. Dişlərin sərt toxumalarında baş verən patoloji proseslərin səviyyəsi və onun ifadə olunmuş ağrı sindromu olmadan baş verən pulpit və apikal periodontit şəklində mümkün ağırlaşmalarının inkişaf çoxluğu 100% təşkil edir [8, 10].
2. Müayinə olunan xroniki generalizə olunmuş periodontit və müşayiət olunan psixi patologiyası olan xəstələr üçün orta və ağır iltihabi proseslər xarakterizə olmuşdur [6].
3. Fon psixi patologiyasının mövcudluğu və ağırlıq dərəcəsi, eləcə də onların müalicəsində istifadə olunan güclü preparatlar kariyes və onun ağırlaşmalarının, eləcə də periodontal toxumaların iltihabi xəstəliklərinin ağır formalarının yayılmasına və intensivliyinə təsir edən əsas etiopatogenetik amillərdir [3, 5].
4. Tədqiqatın nəticələrinə əsasən müayinədən keçən psixi pozğunluğu olan xəstələrin ağız boşluğunun gigiyenası, periodontal müalicə və cərrahiyyə elementləri ilə kompleks terapiyasının keçirilməsinə yüksək tələbat olduğu aşkar edilmişdir [1, 9].

PRAKTİKİ TÖVSIYƏLƏR

1. Stomatoloqlar psixi patologiyası olan xəstələr üçün əsas diş xəstəliklərinin müalicəsi və qarşısının alınması üzrə optimal proqramlar işləyib hazırlayarkən və gələcəkdə həyata keçirərkən bu xəstəliklərə səbəb olan risk faktorlarını müəyyən etməli və nəzərə almalıdırlar.

2. Psixi patologiyası olan xəstələrin ağız boşluğuna gigiyenik qulluq göstərməyi vaxtılı-vaxtında və keyfiyyətli şəkildə öyrətmək və onun icrasına mütəmadi olaraq nəzarət etmək lazımdır.
3. Psixi pozğunluğu olan insanlarda stomatoloji xəstəliklərin yüksək yayılması və intensivliyi bu xəstələrin əsas terapiya və reabilitasiya kurslarından keçdiyi ixtisaslaşdırılmış tibb müəssisələrində diş sağlamlığının yoxlanılması və ağız boşluğunun müntəzəm müayinəsi üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin təşkilini zəruri edir.
4. Tüpürcək vəzilərinin funksional fəaliyyətinin pozulması ilə əlaqəli olan iltihablı periodontal xəstəliklərin və diş kariyesinin gedişat xüsusiyyətlərinin yaranamasını və inkişafını nəzərə alaraq, terapevtik və profilaktik vasitə kimi tüpürcək ifrazını stimullaşdıran bioloji neytral preparatların istifadəsi tövsiyə olunur.

Dissertasiyanın mövzusu ilə bağlı dərc edilmiş elmi işlərin siyahısı:

1. Герайбейли Г.Ч., Мамедов Р.М., Оруджев А.В., Расулова М.А. Состояние и коррекция стоматологического статуса у психических больных с разработкой и внедрением патогенетически обоснованных лечебно-профилактических мероприятий/ Azərbaycan Təbabətinin Müasir Nailiyyətləri, - 2015,- № 3,- Səh. 157-161.
2. Məmmədov R.M., Rəsulova M.A. Psixomatik pozğunluqlar zamanı paradont toxumalarında baş verən dəyişikliklər /“Azərbaycanda anatomiya məktəbinin banisi Əməkdar Elm Xadimi prof.Kamil Əbdül-Salam oğlu Balakışiyevin anadan olmasının 110 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans” materiallarının toplusu. Bakı-2016,- səh. 81.
3. Мамедов Р. М., Гасанов В. М., Архмамедов А.М., Ниязова Г. А., Расулова М. А. Особенности состояния органов и тканей полости рта у психически больных /“Sağlamlıq” elmi-praktik jurnal, Bakı- 2017,- № 5,- səh.117-122.
4. Алиева Э. Р., Расулова М. А. Психические нарушения как фактор риска развития стоматологических заболеваний / «Евразийское Научное Объединение» Эффективные исследования современности XXXII Международная научная конференция, октябрь, - 2017,- № 10(32), - стр. 92-94.
5. Расулова М. А. Частота встречаемости воспалительных заболеваний пародонта у психических больных / «Биомедицина» ежеквартальный научный журнал, -2017,- № 3,- стр. 46–51.
6. Мамедов Ф. Ю., Архмамедов А.М., Гасанов В. М., Расулова М. А. Частота встречаемости воспалительных заболеваний пародонта у психических больных / Azərbaycan Tibb Jurnalı, elmi-praktik jurnal, Bakı – 2017,- №4, -səh. 105–110.

7. Ахмедов С. И., Гусейнова Р. Н., Расулова М. А. Стоматологический статус у лиц с хронической патологией /Матеріали все української науково-практичної конференції молодих учених, «медична наука в практику охорони здоров'я», Полтава, -17 листопада 2017 року. -стр.17.
8. Расулова М. А. Негативное воздействие соматических патологий на состояние органов и тканей полости рта / «Вісник стоматології», Науково-практичний журнал, Одесса-2019, - № 4,- стр.16-24
9. Мамедов Ф. Ю., Алиева Е. Р., Мамедов Р. М., Расулова М. А. Определение основных направлений организации стоматологической помощи для пациентов с психическими заболеваниями / «East European Science Journal», East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe, - 2019, - № 1(41), - p.37-41.
10. Мамедов Р.М., Расулова М.А. Стоматологический статус пациентов с психическими расстройствами / Казанский медицинский журнал -2019,- № 3,- том 100, стр.434-438.

Dissertasiyanın müdafiəsi "10" iyun 2022-ci il tarixində saat 14:00 Azərbaycan Tibb Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.05 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Az 1022, Bakı şəhəri, Ə. Qasımsadə küç., 14 (konfrans zalı).

Dissertasiya ilə Azərbaycan Tibb Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Tibb Universitetinin rəsmi internet saytında (<https://www.amu.edu.az>) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "06" may 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 29.04.2022

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 36493 işarə

Tiraj: 30